

reiziger gegraveerd, zijn blijvende gedenkteekenen van zijne uitgebreide kunde en zijnen moed.

Hij werd het slagtoffer van zijnen ijver voor de belangen van den Nederlandschen handel. Met twee schepen, de *pijl* en de *boog* genaamd, naar de kust van Mosamoique gezonden zijnde, en, in eene boot, de rivier landwaarts in opvarende, om met den koning der wilden in eenen ruilhandel te treden, kwam hij niet terug. De schepen, verscheidene dagen te vergeefs op hem gewacht hebbende, zeilden eindelijk weg. Alle nasporingen, op last der Kompagnie, vervolgens naar hem gedaan, waren vruchteloos. Waarschijnlijk is hij, gelijk de beroemde cook, van de wilden vermoord. (*)

WIL-

(*) De familie van dezen vermaarden man woonde naderhand te Lingen. De hoogleeraar B. NIEUHOF te Harderwijk en de heer NIEUHOF te Echtler, zijn er afftammelingen van. Bij den laatsten heb ik nog onlangs eenen originelen brief gezien, door den beroemden reiziger in het jaar 1659, van de rede van Batavia, aan zijne moeder te Ulzen geschreven, welke van zijn verstand, kinderlijke liefde en zuivere godsvrucht, doorslaande bewijzen oplevert.

Deze JOHAN NIEUHOF is intusfchen de eenigste man niet, op welken ons Vaderland roem dragen mag; het heeft meer andere groote mannen voortgebracht. De BOCKELMANS, PERIZONIUSSEN, PAGENSTECHEERS waren geboren in het graaffchap Bentheim. De beroemde regtsgeleerde JOH. OORTWIJN WESTENBERG als profesfor van het burgerlijk regt op de hooge school te Leijden den 5 Julij 1737 overleden, zag het eerste levenslicht te *Nieuwenhuis* den 28 Mei 1667. De geleerde RUCKER zegt van hem in de lijkrede, welke voor de

regts-

W I L S U M.

Men leest in de geschiedenis van keizer KAREL den grooten, dat hij een gedeelte der bewoners van de oevers der Elve, welke de *Wilten* of *Wilsen* genaamd werden, verder nederwaarts, naar *Frankenland*, (*) gezonden heeft, omdat hij ze aan de Elve niet in toom houden konde; sommige schrijvers

I 2

mee-

regtsgeleerde werken van den heer WESTENBERG, te Hanover 1746 uitgegeven, geplaatst is: *De stad Nieuwenhuis zal, door de geboorte van dezen grooten man, altijd gedenkwaardig blijven.* (**)

Volgens het verhaal van eenen thans overledenen Nederlandschen hoogleeraar, zijn de PERIZONIUSSEN uit een boerenhuis, tusfchen Bentheim en Schuttorp, *Voorbroek* genaamd, oorspronkelijk. De stamvader der geleerde familie als student naar de hooge school vertrokken zijnde, en zijnen naam, bij den profesfor, ter inschrijving in de rol der studenten, opgegeven hebbende, was deze van meening, dat die naam, voor eenen man, die onder de geleerden eenen rang bekleeden wilde, veel te nederig was, en dat dezelve, volgens de gewoonte der toenmalige tijden, in eenen griekfchen of latijnschen behoorde veranderd te worden. De profesfor, niet wetende, dat men in het graaffchap Bentheim, door het woord *broek*, eene gemeene weide verstaat, gaf aan hetzelfde de gewone Nederlandsche beteekenis, en maakte van de beide griekfche woorden: *peri* (voor) en *zonde* (*gordel*) den naam PERIZONIUS. De hoogleeraar, uit wiens mond ik dit berigt heb, wees de bron, uit welke hij hetzelfde geput had, aan. De naam van dat werk is mij intusfchen ontgaan.

(*) *Francia.*

(**) JUNGIIUS, Codex dipl. pag. 198 in de noot.

meenen, dat dit volk zich gedeeltelijk in het graafschap Bentheim, en gedeeltelijk in de provincie Overijsfel neder gezet hebben, en dat de namen *Ulzen*, *Wilsum* en *Wilssem* bij Kampen, daarvan afkomstig zijn. (*)

In vroegere jaren was hier geen predikant, en de gemeente moest den Godsdienst te Ulzen bijwonen. Hier was echter eene kapel, waarin, vóór de hervorming door den pastoor van Ulzen, nu en dan de Mis gelezen werd. Graaf EVERWIJN stelde, den 25 Julij 1511, bij deze kapel eenen eigenen kapellaan aan; welke aanstelling door den bisschop van Utrecht den 16 October 1515 bevestigd werd. De afschriften der oorspronkelijke oorkonden, berusten nog onder de kerkelijke papieren van Wilsum. De kapel moet intuschen veel vroeger gesticht zijn, want in de oorkonde van 1511 staat: *dat in verlede ne lange jaren, ter eere des almachtigen Gods en des Heiligen confesfors Anthonius*, eene kapel getimmerd was.

Na

(*) Dit is in het geheel niet waarschijnlijk, want het graafschap Bentheim behoorde niet tot *Francia* of het land der Franken, maar tot Westphalen. De Ijsfel was de grens-scheiding. JUNGIUS, Hist. Com. Benth. pag. 43. *Wilsum* is ook veel ouder dan duizend jaren. Het bestond dus reeds voor KARELS tijd, welks regering, over de Saksen, met het jaar 800 haar begin nam.

In de negende eeuw wordt *Wilsum* tot de *Gau Twente* gerekend. Men zie VON RAET VON BÖGELSCAMP, Benth. Geschiedte, blad. 16.

Na de hervorming moesten de predikanten van Ulzen hier des donderdags eene leerrede houden. Door een besluit van graaf ERNST WILHELM, van den 19 Nov. 1662, werd hier een eigene leeraar aangesteld, wiens naam TÖLNERUS was; (*) en aan wien de graaf een sober inkomen in koren toelagde. Bij deszelfs overgang tot den Roomsch-Catholijken Godsdienst, die kort daarna volgde, schijnt dit traktement, het welk maar provisioneel toegestaan was, weer ingetrokken, en de heer TÖLNERUS genoodzaakt geworden te zijn, de gemeente te verlaten en zijn fortuin elders te zoeken.

In het jaar 1701 werd hier, gelijk te Veldhuizen, weer een predikant, met een vast traktement uit het geestelijk rentambt, aangesteld.

In het jaar 1725 werd hier eene nieuwe kerk gebouwd.

Den 2 Mei 1773 ontstond hier brand, waardoor 6 huizen, benevens de toren en het dak der kerk, vernield werden. In den Spaanschen krijg heeft *Wilsum*, gelijk alle naburige plaatsen, veel geleden. Twee boeren erven zijn geheel verwoest en nooit weer hersteld geworden. De meeste inwoners hadden hunne huizen verlaten, en zich naar Holland of elders begeven.

I 3

EM-

(*) In mijne uitgegevene leerrede, op het Jubelfeest der hervorming den 31 Oct. 1817, gehouden, staat TÖMERUS, dit is eene drukfout, gelijk er, buiten mijne schuld, vele andere taal- en drukfouten ingeslopen zijn.

EMMELENKAMP, (*)

ook *Emblicheim*, en in oude oorkonden *Ennenheim* en *Emminkhem* genaamd, draagt zijnen naam van het voorheen hier gelegene, nu reeds lang verwoeste, huis of de heerlijkheid *Emblicheim*. Of intusfchen het geheele kerspel voormaals van dit huis afhankelijk geweest zij, is eene nog onbesliste vraag. Sommigen beantwoorden dezelve toestemmend, en hebben dit vóór zich, dat in de leenbrieven, welke de graven van Bentheim van den keizer ontvangen, de heerlijkheid *Emblicheim*, bijzonder genoemd wordt; waaruit men, met eenen hoogen graad van waarschijnlijkheid, opmaakt, dat het geregt en kerspel *Emmelenkamp* oudtijds eene bijzondere Dynastie of heerlijkheid geweest zij.

Graaf JOHANNES II verkocht deze heerlijkheid, in het jaar 1324 aan GODFRIED *van Borkelo*, als een graaflijk leen. Van deze familie kwam zij, door koop of erfenis, aan die van *Gramsbergen*. Van deze bragt graaf EVERWIJN dezelve door koop weder aan het huis van Bentheim. Dit gebeurde in het jaar 1440. De koopenningen bedroegen de som van *zweeduizend oude gouden Fransche schilden*.

Aan het einde der 17de en in het begin der 18de eeuw

(*) De namen van verscheidene plaatsen, welke oorspronkelijk in *heim* eindigden, hetwelk eene woning, een vast verblijf beteekent, zijn naderhand verbasterd in *kamp*. Zoo is uit *Emminkhem* (*Emmings* of *Emmons huis*), naderhand *Emmelenkamp* geworden.

eeuw heeft het dorp, binnen weinige jaren, veel na-deel door brand geleden, die, zoo als men vervolgens ontdekte, door eenige inwoners van hetzelfde, uit moedwil en boosheid gesticht was, en die deswegens den verdienden loon ook ontvangen hebben; zijnde vier personen, onder welke man en vrouw, op drie onderscheidene plaatsen, in het jaar 1703, verbrand en de vijfde gegeesfeld, gebrandmerkt en gebannen geworden, waardoor de overige verborgene medepligtigen, die volgens geruchten nog meer onheil hadden willen aanregten, van hun gruwelijk voornemen afschrikt werden.

Tusfchen *Emmelenkamp* en *Laarwold* ligt het huis *Echtler*, hetwelk, eenen geruimen tijd, aan de adellijke familie van *Laar* behoorde, van deze aan de familie *Gesler* te Nieuwenhuis verkocht werd, en thans de eigendom van den heer NIEUHOF is.

In de boerschap *Arkel* (*) is eene kapel, waarin de predikanten van *Emmelenkamp*, op bepaalde tijden, den Godsdienst moeten verrigten. In deze boerschap was in vroegere eeuwen eene ridderburg, wel-

I 4 ke

(*) Het koninklijk Ministerie te Hanoyer, heeft aan deze en aan andere, in de nabijheid der kapel gelegene, boerschap-pen, wegens den verren afstand van de Parochiekerk en de moeilijkheden, welke het bezoeken derzelve, vooral des winters bij het aanzwellen der vecht, veroorzaakt, in het jaar 1819 toegestaan, eenen eigenen leeraar te mogen houden. Het getal der predikantsplaatsen in het graaffchap Bentheim, is derhalve, met *Arkela*, waar, in de maand September van dat jaar, een beroep geschied is, vermeerderd geworden.

ke door de heeren van *Arkel* bezeten werd, en waarvan men in latere tijden nog overblijffels gevonden heeft.

L A A R

heeft van het hier gelegen overoud adelijk huis en heerlijkheid zijnen naam. De bezitters van dat huis hadden oudtijds, over een zeker distrikt, ten naaste bij uit 15 huizen bestaande, hunne eigene jurisdictie, terwijl het overige kerspel aan het gewone geregt van den landsheer onderworpen was. Het voorheen bevestigd kasteel te *Laar*, zoo wel als de nabijheid der vesting Koevorden, is, voor het plaatsjen, dikwijls noodlottig geweest.

In het jaar 1227 werd het beroemde huis *Laar*, door den bischop WILLEBRANDUS van Utrecht oververd en geheel verwoest. Naderhand werd het wel weer opgebouwd, maar niet weer bevestigd. In het jaar 1228 werd het aan EILARD van *Bentheim*, die vermoedelijk de broeder van den regerenden graaf BALDUIN was, door den bischop, ter belooning, voor de aan hem in dezen oorlog bewezene diensten, opgedragen. De mannelijke afstammelingen der familie van *Laar*, in het begin der vorige eeuw, uitgestorven zijnde, werd het, als een leen van den landsheer, door denzelven in bezit genomen, en met zijne domeinen vereenigd. In den Spaanschen krijg, in de jaren 1592 en 1594, heeft het dorp *Laar* veel geleden, bijzonder van den Spaanschen generaal

FRAN-

FRANÇOIS VERDUGO. In den Munsterschen oorlog van 1672 moest ook het *Laar*, bij de belegering en verovering van Koevorden, vele rampen verduren.

Digt bij dit dorp ligt het adelijk huis *Wolda*, hetwelk eerst aan de familie van PESTELS, naderhand aan die van SCHERFF, vervolgens aan het geslacht van WALRICH, behoorde, en eindelijk door de heeren van BENTINK gekocht werd. In het jaar 1819 is deze ridderburg, door de schuldeischers van den overledenen laatste bezitter, voor de som van achttien duizend gulden verkocht.

IV. Kloosters.

Men vindt in het graaffchap Bentheim twee kloosters *Wietmerschen* en *Frenswegen*. (*)

Wietmerschen was eerst een klooster der monniken van de orde der *Benedictijnen*. Het ontstond in de 12de eeuw op volgende wijs:

Een edel ridder, HUGO VAN BUREN genaamd, die zich aan het gewoel der wereld onttrokken en met vrouw en dochters, knechten en dienstmaagden, twee jaren lang, op eene eenzame plaats, genaamd *Abtenrode*, in Thuringen, opgehouden had, keerde van daar terug, en verzocht zijnen bloedverwant HUGO DIJNAST VAN GOOR, om eene plaats, waar hij met de zijnen God dienen konde. Deze ruimde hem een klein kerksken te Weerselo in, waartoe de bischop van

I 5

U

(*) *Wietmerschen* wordt in de oorkonden van de 13de en 14de eeuw ook *Marienrode* genoemd.

Utrecht zijne toestemming gaf. Hier leefde hij met verscheidene monniken 10 jaren lang. Daar echter die plaats voor hem en de zijnen te beperkt was, zoo wendde hij zich tot de gravin GEERTRUID van Bentheim, en bad, met gebogene knieën, dat het haar behagen mogt, hem eenen zekeren mersch, (*) (onbebouwde streek) tusfchen de boerschappen *Bakelo* en *Lone* gelegen, *Wietmersch* genaamd, tot vereering van God in te ruimen; hetwelk de gravin, die over den dood van haren gemaal, den paltsgraaf OTTO, nog zeer bedroefd was, hem, tot troost van deszelfs ziel, gaarne bewilligde. De grafelijke vazallen en ministerialen, onder welke HERBERT VAN BI-MOLTE, ODO en HERMAN VAN FRENSTRUP waren, gaven hunne leenen en al de regten, welke zij op voormelden mersch hadden, aan de gravin terug. Deze gaf nu den mersch aan den Munsterschen bischop FREDERIK over, met verzoek, denzelven aan den abt en zijne geestelijke kudde in te ruimen. Dit gebeurde in het jaar 1152. (†)

De bischop schonk aan het klooster verscheide-
ne privilegien, en stelde den bezitter van den burg
Al-

(*) Het woord *Mersch* beteekent, in het graaffchap Bentheim, eene gemeene weide, of eene groene vlakke. *Wiet-* of *Wijtmersch* schijnt eenen uitgestreken of afgelegenen mersch aan te duiden. In de oorkonde staat quondam incultam terram et solitariam, omnibus hominibus hactenus inutilem.

(†) De oorspronkelijke oorkonde der stichting van dit klooster is nog voorhanden.

Alrena te Schutterop tot beschermvoogd van hetzelfde aan. *Wietmerschen* bleef intusfchen niet lang, wat het oorspronkelijk was. In de 13de eeuw kwam het reeds in vrouwelijke handen, daar de *Benedicijnen* zich naar Utrecht begeven hadden.

In latere tijden was het een wereldlijk sticht voor adellijke freules. (*)

In het jaar 1806 werd het opgeheven.

Frenswegen. Dit klooster werd, in het jaar 1394, aangelegd. De geschiedschrijvers (†) melden van deszelfs stichting de volgende bijzonderheden: EVERHARDUS VAN EZA, pastoor en geneesheer te Almelo, HENDERIK KRULL, pastoor te Schutterop, JOHAN MONNICK, burger te Schutterop en REMBERT VAN GOER, burger te Zwolle, kochten van graaf BERNHARD, voor eene zekere som geld, het huis en erf *Enolding*, in het kerspel Noordhoorn, aan den weg, die door de mark *Frensdorp* of *Frensterop* gaat, gelegen, om op dit erf, tot eer van God en van de H. maagd Maria, een klooster te bouwen, waarin de *Canonici regulares*, van de orde van den H. Augustijn en andere, die zich den geestelijken stand wijden wilden, God dienen zouden. Vier geestelijke broe-

(*) In het jaar 1638 gaf de Zweedsche rijkskanselier OXENSTIERN, in den naam der koningin CHRISTINA, dit klooster aan den oversten VAVASOR, ter belooning zijner bewezene diensten, ten geschenke. Deze verkocht intusfchen de, op den duur onzekere, donnatie aan het sticht voor 1000 rijksd.

(†) NICOL. SCHATEN, Annal. Paterborn. Tom. II. pag. 446. JOH. LINDBORN, Hist. Episc. Davent. cap. 8. § 2.